

Tadeusz Słobodzianek: A mi osztályunk

bemutató: 2011. október 7. | Budapesti Katona József Színház/Kamra,
rendezte: Máté Gábor

Nem vagyok sem jobb-, sem baloldali

BESZÉLGETÉS

TADEUSZ ŚLOBODZIANEKKAL

Tadeusz Ślobodzianek első drámaantológiája 2010 decemberében jelent meg magyar nyelven a Kalligram Kiadónál, Pásztt Patrícia fordításában. Az interjú a Kamra-beli előadás, valamint a szerző decemberi budapesti könyvbemutatója kapcsán szervezett látogatása alkalmával készült.

– Ön pillanatnyilag az egyik legkiválóbb és legnépszerűbb élő lengyel drámaírók egyike, saját hazájában mégis aránylag ritkán játsszák a darabjait...

– Hát játszották azért a darabjaimat Lengyelországban is: a *Pekosiewicz polgártársnak* és a *Miklós cárnak* három-három igen fontos premierje volt, az *Ilja prófétát* is nagyon sokszor és fontos színházakban állították színpadra. Amúgy pedig valóban nehezen egyezem bele a darabjaim bemutatásába, különféle okokból. Először is az az álláspontom, hogy inkább játsszák a darabjaimat ritkábban, de színpadi megvalósításuk legyen professzionális. *A mi osztályunkat* például kilenc helyen kívánták Lengyelországban megrendezni, de én egyik kivitelezésbe sem egyeztem bele. Nem csupán a rendezőkkel szembeni bizalmatlanságból, de főleg azért, mert nagyon rossz tapasztalatom volt a *Miklós cár* című drámám és korábbi gyermekdarabjaim lengyelországi bemutatóival kapcsolatban. Az ősbemutató mindig perdöntő dolog, és egy olyan színházi kultúrában, mint a miénk, ahol nem tisztelik a szerzőket, különféle koncepciókra hivatkozva a rendezők teljességgel képesek átszabni az eredeti művet. Ez történt az egyik kedvenc darabommal, a *Miklós cárral* is, amelyet a húzások és egyéb beavatkozások következtében abszolúte elfuseráltak, és ennek következtében sajnos a darabot is rosszul ítélték meg. Hozzá kell tennem, hogy az új irányzatokon felnőtt színházkritikusok – és itt nem a magyarországi kritikára gondolok, mert az lenyűgözött magas színvonalával, hanem a hazaira – színházi értelemben analfabéták. Képtelenek megkülönböztetni, hogy egy előadáson belül mi tartozik a rendező, a szerző, a dramaturg, a díszlettervező, illetve a színész kompetenciájába, és nagyon gyakran a rendezőre hárítják a drámaíró hibáit és fordítva, a szerzőt teszik felelőssé a rendezői

TADEUSZ ŚLOBODZIANEK (1955) napjaink egyik legjelentősebb lengyel drámaírója és színházi személyisége. Tanár, rendező, dramaturg, színikritikus, a Wierszalin Társulat, majd a Dráma Laboratórium* megalapítója és vezetője, a varsói Teatr na Woli színház igazgatója. Legismertebb színpadi művei: *Miklós cár*, *Ilja próféta*, *Merlin* és *A mi osztályunk*. A szerző eddig több mint harminc irodalmi és színházi díjban részesült. Háromszor nyerte el a lengyelországi Kortárs Darabok Versenyének fődíját, kétszer az edinburgh-i Nemzetközi Színházi Fesztivál Fringe First Award díját. Műveit a világ legjelentősebb színházaiban játsszák, magyar nyelven elsőként *Ilja próféta* című darabját állították színpadra (sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház – 2002, rendezte Bocszárdi László; Bárka Színház – 2003, rendezte Czajlik József). A jedwabnei tragédiát feldolgozó *A mi osztályunk* ősbemutatójára a londoni Royal National Theatre-ben került sor, azóta Varsóban, Barcelonában, Torontóban, Philadelphiában és Budapesten (Kamra – 2011, rendezte Máté Gábor) is műsorra tűzték.

túlkapasokért vagy a színészi hiányosságokért. Nálunk a nézők gyakran szakszerűbben képesek megítélni egy színházi előadást, mint a teljes amatőrségről tanúbizonyságot tevő kritikusok, akiket ráadásul többnyire különféle szakmai körök és kölcsönös érdekkapcsolatok korrumpálnak. Gyakran egy kritikus csak azért ír negatív

* A művészeti-oktató tevékenységet végző Dráma Laboratórium fiatal drámaírók, rendezők és színészek számára szervez workshopokat, előadásokat és tréningeket neves lengyel és külföldi színházi szakemberek részvételével. A szerzői felolvasások és műhelymunkák során eddig több mint 160 drámát elemeztek, mintegy 40 rendező, 50 drámaíró s 270 színész részvételével, ennek eredményeképp 49 friss lengyel darab jutott el különböző lengyelországi színpadokra, közülük néhány olyan rangos színházak repertoárjába is bekerült, mint a varsói Nemzeti Színház.

LENGYEL-MAGYAR DRÁMA

véleményt, hogy belerúgjon egy ellentétes véleményt képviselő kollégájába – így aztán a szerzők inkompetens személyes csatározások áldozataivá válnak. Hogy ezt megelőzzem, gondosan megválogatom azokat a rendezőket, akik iránt bizalmat érzek, és jól tudok velük együttműködni. Az együttműködés pedig azt jelenti, hogy kölcsönösen rávilágítunk egymás hibáira, s így aztán szerzőként magam is fel tudom vállalni a színpadon megjelenő végeredményt.

– ...*S így aztán a rendezők nem tartják Önt könnyű falatnak.*

– Attól függ, hol. A *mi osztályunk* ősbemutatójára például Londonban került sor, és az ottani rendező egy hallatlanul nyitott, iráni származású fiatalember, Bijan Sheibani volt. Eljött több napra Lengyelországba, sokat beszélgettünk. Érthető módon több dolgot nem értett a történelmünkből, de ezekre nem szégyelltem rákérdezni, így aztán az együttműködésünk kiválóan alakult. Angliában és az ottani színházi hagyományban amúgy is az írókat tartják a legfontosabbnak, például szerződések garantálják, hogy nem lehet önkényesen húzni a szövegből. Ez a német színházra nem jellemző, mert a német modellben a halott szerző a legjobb szerző, és Lengyelországban is régóta ez a tradíció érvényesül. Az utóbbi évtizedben megjelent színházi magánügynökségek munkájának és saját radikális lépéseimnek köszönhetően (nagyon odafigyelek a szerződések aláírásánál) azonban nálunk, Lengyelországban is kezd a helyzet jól alakulni, és a szerzőket egyre inkább kezdik megbecsülni. Ezzel a hozzáállással természetesen sok ellenfelet szerez magának az ember, de úgy gondolom, hogy hathatós eredményeket kizárólag önmagunk megbecsülésével tudunk elérni. Amikor a saját érdekeimet védem, ezzel egyben az egész szakma érdekeit képviselem, mivel az egymással szembeni lojalitás és szolidaritás nélkül nehéz eredményeket elérni. Ezért pár évvel ezelőtt létrehoztam a Lengyel Drámaírók Egyesületét, hogy közösen lépünk fel a kortárs szerzők nevében. Észnél kell lenni, és álszerűség nélkül küzdeni az érdekeinkért.

– *Mintha lubickolna a konfliktushelyzetekben... A jedwabnei tragédiát¹ feldolgozó és a legutóbbi évek legjobb lengyel drámájának kikiáltott A mi osztályunk is nagy indulatokat váltott ki Lengyelországban.*

– Meggyőződésem, hogy a konfrontálódás előbbre visz és megtisztít. Sokkal konstruktívabb, mint a dolgok szőnyeg alá söprése, elfojtása vagy átszínezése, hiszen ezek a lefojtott energiák később sokkal nagyobb erővel törhetnek elő. Ezért a hétköznapi szintjén jobb „békés összeütközésekbe” keveredni, mint ki nem beszélt, fel nem dolgozott indulatokban mérgeződni. A *mi osztályunk* Lengyelországban óriási visszhangot keltett, és hihetetlen érzelmi lavinareakciókat indított el. Mindenki máshogy reagált. Több mint százhusz recenzio született, lapokban, blogokban, tévékben, rádiókban. Volt egy olyan pillanat, amikor mindenki reagálni kívánt – és nem született két azonos vélemény. E reakciókban valójában mindenki önmagáról beszélt, arról a tükröképről, amellyel a darabban szembesült. S éppen ebben látom én is – ugyanúgy, ahogy évszázadokkal korábban élő kollégáim is – a dráma, a színház szerepét és a művészi forma lényegét: hogy egyfajta lelkiismereti tükröt tartson az ember elé.

– *A történelmi szembenézés már korábban, az ezredfordulón megtörtént Lengyelországban, amikor egyebek mellett a jedwabnei tragédia dokumentumai is nyilvánosságra kerültek. Rengeteg írás jelent meg, amelyek kiterjedt közéleti vitát indítottak. 2009-ben írott darabja mégis óriási erővel hatott hazájában.*

– Hosszú évekig tanulmányoztam a témát, sok dokumentumot elolvastam, többek között Irena Grudzińska Gross és Jan T. Gross *Negyvenben Szibériába küldtek minket, anyám²* és *Szomszédok³* című műveit, Paweł Machcewicz és Krzysztof Persak *Jedwabne körül⁴* és Anna Bikont *Mi, jedwabniek⁵* című írásait. Emellett számos dokumentumfilmet is végignéztam, és személyesen kerestem fel a helyszíneket, ahol találkoztam a helybeliekkel is. Mostanra éreztem magam felkészültnek, hogy feldolgozzam a témát.

– *Kapott is érte hideget, meleget, jobbról is, balról is...*

– Nem akarok tetszeni vagy kedvezni egyetlen opciónak sem. Én érzelmeket akarok generálni. Természetes volt, hogy a darab nem fog tetszeni a radikális jobboldal képviselőinek. Azon sem csodálkoztam, hogy ugyanúgy nem tetszett a baloldalhoz csapódott tehetségtelen idiótáknak sem, akiknek a világ értelmezéséhez mindig bizonyos ideológiai kulcsra van szükségük. Ez is volt a célom, hogy egyik oldalnak se szolgáljam ki az ízlését. Egyedül az úgynevezett értelmiségi réteg reakcióin csodálkoztam, akiknek képviselőit mindaddig érzékeny, gondolkodó embereknek tartottam. Ezekből az emberekből is mélyen rejelő démonok kerültek felszínre, amelyek arra készítették őket, hogy ajtócsapkodással távozzanak az előadásról, vagy hisztériás rohamot kapjanak csak a darab címe hallatán is. Kiderült, hogy a személyes érintettség az oka: sokan közülük vagy egy Jedwabnéhoz hasonló kelet-lengyelországi kisvárosból származnak, vagy más módon – például egykori kommunistaként – érezték érintve magukat. Hiszen Gross egyik felfedezése, hogy a jedwabnei tragédia „hasznélvezői” nem csupán azok a lengyelek voltak, akik elrabolták a legyilkolt zsidók értékeit, vagy „beültek” a javukba, hanem maguk a kommunisták is, akik évtizedekig elhallgatták a történeteket, és áldásukat adták a közmegegyezéssel némaságra. A kommunisták soha nem léptek fel az elrabolt zsidó javak visszaszolgáltatásának követelésével. Éppen ellenkezőleg: óriási akciókat szerveztek fiktív adományozási tranzakciók lebonyolítására. Megrázó volt, amikor a Łomzai dokumentumok⁶ napvilágra kerültek, és kiderült, hogy a kommunisták úgy

¹ A Lengyel Nemzeti Emlékezet Intézetének 2003-ban lezárt vizsgálata szerint legkevesebb 340 zsidó lakost öltek meg kegyetlen módon 1941. július 10-én a lengyelországi Jedwabnéban. A bizonyítékok és tanúvallomások szerint a tömeggyilkosságot helybeli lengyel polgári személyek egy csoportja követte el, a megszálló náci németek sugallatára. Az áldozatok közül mintegy 300-at – férfiakat, nőket, gyermekeket – élve elégettek egy csűrben, 40-et pedig agyonvertek. A soros lengyel államfők a mérszálás helyszínén rendezett megemlékezéseken azóta több alkalommal bocsánatot kértek a tömeggyilkosságtól.

² I. Grudzińska Gross, J.T. Gross: *W czterdziestym nas matko na Sybir zes ali...* London, Aneks, 1983.

³ J. T. Gross: *Sąsiedzi*. Sejny, Fundacja Pogranicze, 2000. Magyarul: *Szomszédok*. Uj Mandátum Könyvkiadó, 2004.

⁴ P. Machcewicz, K. Persak: *Wokół Jedwabnego*. Varsó, Instytut Pamięci Narodowej, 2002.

⁵ A. Bikont: *My z Jedwabnego*. Varsó, Prószyński i S-ka, 2004.

⁶ Jedwabne a Łomzai járásba tartozott, ezért Łomzában őrzik a Jedwabnéval kapcsolatos hivatalos dokumentumokat.

LENGYEL-MAGYAR DRÁMA

torzították el az eseményeket, mintha a zsidók maguk adományozták volna javaikat a lengyeleknek. A meghamisított dokumentumok szerint a zsidók a pajtába kergetésük közepette így kiáltottak: „Józek, Rysiek stb., neked adományozom a házamat!” Tehát az ún. „szemtánuk” vallomása szerint a lengyelek jogosan jutottak a zsidó vagyonhoz. Minderre a hivatalos hatalom képviselői, tehát az akkori kommunisták áldásukat adták. Így aztán a darabban kapcsolatosan sokszor előfordult, hogy nem csupán a jedwabnei eseményeket tagadó képmutatók háborodtak fel, hanem azok is, akik így vagy úgy egykori zsidó vagyontárgyakkal rendelkeznek. Ilyen ember pedig rengeteg van Lengyelországban. Aki be megy nálunk egy régiségboltba, és megvesz egy gyertyatartót, amelyen héber betűk díszelnek, az nem teheti meg, hogy ne tegye fel magában a kérdést, honnan származnak ezek a holmik. Amint valaki ilyen érték tárgyakat vásárol, azonnal a zsidó pogromok haszonélvezőjévé válik. Úgyhogy *A mi osztályunk* érzelmeiket legérzékenyebben sértő része igazából nem is az a jelenet, amelyben a zsidókra gyűjtik a pajtát – hiszen a gyilkosságban valóban csupán a társadalom elenyésző része vett részt –, hanem az, amikor Mariannának nászajándékokat visznek, s minden ajándék kivétel nélkül egy-egy, zsidóktól elrabolt tárgy. És ez a tény máig nagyon fájdalmas szembeállításra készíti a lengyeleket.

– *Ez a szembesítés Lengyelországban érthetően sokféle ellenreakciót keltett. Miként fogadták külföldön az előadást? A londoni ősbemutató után a darabot Barcelonában, Torontóban és Philadelphióban, nemrég pedig Budapesten, a Kamarában is másorra tűzték.*

– A téma fel- és megrázó jellegénél fogva mindenütt érzékeny pontokat érint, azonban ez a színházcsinálás lényege. Ezt a színházak kiválóan tudják és értik, hiszen telt házzal játsszák az előadást. Így aztán nem véletlen, hogy Tel-Aviv, Chicago, Düsseldorf, Párizs, Stockholm, Ciprus, Madrid és Milánó is sorban áll a darab jogaiért. Hozzátenném, hogy a dráma mindenütt túlnyomó részt pozitív visszhangot keltett. Philadelphióban maga a közösség főrabijja, de Lengyelországban sok konzervatív érzületű ember is sírva jött oda hozzám megköszönni az előadást. Az egyes emberek, a közönség mindenütt nagyon jól fogadja a darabot, csak az ideológiagyártók kötnek bele. Amúgy az ellenreakciók is érthetőek: hazámban a katolikus publicisták nyilvánvaló okokból támadták a darabot, hiszen Heniek alakjában a lengyel katolikus egyház szerepvállalása is lelepleződik. A katolikus egyház hasonló némasági fogadalmat tett a zsidó pogromok kérdésében, mint a kommunista hatalom. A hazai jobboldal azon botránkozott meg, hogy véleményük szerint Rysiek figurájával sárba taposom a lengyel hazafiaság mítoszát. Amerikában a baloldaliságot sokszor képtelenek összefüggésbe hozni a parancsuralmi önkénnyel, így az amerikai asszimilált zsidók a meghurcolt üldözöttből ávos verőlegénnyé avanszált Menachemért haragudtak rám, és persze Rachelkért, akiben a hátköznap megalkuvás, gerinctelenség és elvetelenség védjait vélték felfedezni. Torontóban az ortodox zsidók egyfelől az Amerikában ülő Abram rabbi figuráján ütköztek meg – aki a darabomban nem elég, hogy semmit nem tesz európai társai megmentéséért, de még ki is színezi a tragédiát, amikor hősként állítja be a halálba menő zsidókat –, mert úgy vélték, kifigu-

rázom a zsidó vallás hivatalos képviselőit. Másfelől Dora jelenetétől háborodtak fel, amelyben a lány élvezi saját megerőszkölését, mert szerintük ezzel az ábrázolásmóddal a zsidó nőket szentségtelenítem meg. Amúgy ugyanezért kerültem Amerikában a baloldali feministák keresztútjába is. Az úgynevezett „kritikai baloldal” pedig azt kérte rajtam számon, hogy szerzőként nem deklarálok világosan a nézeteimet, nem ítélem el határozottan a jobboldali radikalizmust, nem határolódom el élesen a kollektív büntől, nem állok egyértelműen egyik vagy a másik oldalra, ezáltal pedig nem teszek mást, mint „legitimizálok” a rosszat. És így nem is vagyok igaz, vérbeli, baloldallal szimpatizáló művészember.

– *Miért, amúgy annak tartja magát?*

– Manapság – művészkörökben legalábbis – szinte kötelező az egyén és a társadalom nyomorára érzékeny baloldallal szimpatizálni. Határozott véleményt kell formálni, ha máshogy nem, hát legalább burkoltan, és különféle posztulátumokat kinyilatkoztatni. Az egyén és a társadalom nyomorára érzékeny művészembernek tartom magam, de ez a magánügyem. Baloldali viszont nem vagyok, mert úgy gondolom, hogy aki a sztálini kommunizmust saját bőrén megtapasztalva manapság baloldali, az vagy ostoba, vagy cinikus. Természetesen a világ tele van szegénységgel és társadalmi egyenlőtlenséggel, igazságtalansággal, ilyen a világ mechanizmusa, és mindezt szükségszerű elemezni. Keresni kell és felfedni a szociológiai, gazdasági stb. okokat, de azt gondolom, hogy erre csak egyfajta De Gaulle-i liberális konzervativizmus szolgálhat gyógyírral. Nem lehet oly módon legyőzni a szegénységet, ha mindent szétosztunk, hiszen akkor senkinek sem lesz semmije. Ahogy azt Balcerowicz megfogalmazta: ha a kenyered felét szétosztod az emberek között, akkor magának a kenyérnek is egyre nagyobbak kell lennie. Ha maga a kenyér egyre kisebb, akkor szétosztani is kevesebbet tudsz, tehát törekedni kell a magántulajdon növelésére. Gazdasági kérdésekben tehát konzervatív gondolkodású vagyok, közéleti-erkölcsi szempontból pedig liberális. Ez olyan keveréket alkot, amely miatt sem jobbról, sem balról nem kedvelnek. De a baloldal alternatívája a sztálinizmus, a jobboldal pedig a fasizmus. Sem az egyik, sem a másik nem segít az embereken, és nem változtatja meg a világot.

– *Nemcsak A mi osztályunkban, de többi darabjában is érződik e kettősség, az egymással szemben álló, összeütköző világnézeteken túlmutató érzékenység és a különféle ideológiák között vergődő, esendő Ember iránti empátia.*

– A színházban mindig is a szabad akaratral rendelkező egyén, az Ember érdekelt a legjobban. A színház olyan mechanizmus, amely kezdettől fogva azt mutatta meg, hogy a szabad akaratral rendelkező ember miként ütközik össze a sorssal. Az ókori embert is a sors érdekelte, e kérdéskör szülte a legnagyobb klasszikus műveket. Az Erzsébet kori színház, illetve a reneszánszot követő barokk művészet a predestináció kérdése köré épült, ekkor is a szabad akarat és a végzet összeütközéséből született nagy drámairodalom. Calderón *A nagy világszínházban* mutatja meg legszebben, miként vergődik az ember a szabad akarat és a sors mechanizmusának kettős szorításában. Hol húzódnak szabad akaratunk határai, és mennyiben vagyunk egy nagy mechanizmus részei, áldozatai – engem is mindig ezek a kérdések izgattak. Mennyire dönt szabad akaratából

LENGYEL-MAGYAR DRÁMA

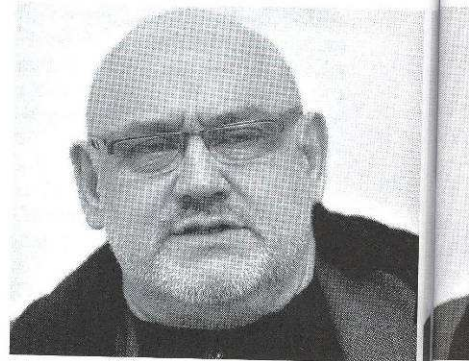
Macbeth vagy Prospero? Hiszen Shakespeare legnagyobb művei is a szabad akarat kérdéskörét taglalják. Ezért a XX. századi történelem tapasztalatainak függvényében, amikor jóról és rosszról vagy a lelkiismeretről beszélünk, mindig fel kell tennünk magunknak azt a kérdést is, hogy milyen perspektívából, milyen nézőpontból tesszük. A jó és rossz kérdése minden perspektívából máshogyan értelmezhető. Azt hiszem, a lényegét legszebben Krisztus fogalmazza meg a Hegyi Beszédben, amikor kimondja, hogy nincs jó és rossz, hiszen mindenkire egyformán esik az eső. A darabjaimban, így *A mi osztályunkban* sem az abszolút jó és rossz szétválasztása vagy definiálása volt a célo, hanem inkább az, hogy bemutassam e két fogalomnak az emberben és a világban való együttes jelenlétét, működését. Nem kinyilatkoztatni, ígét hirdetni és ítélni kívánok, hanem ábrázolni, szembe-síteni, megmozdítani. Bemutatni, miként működnek az ember életében és a világban azok a mechanizmusok, amelyek során hol kivetkőzünk magunkból, hol pedig neme-sebb jellemmé válhatunk. Ezek a mechanizmusok sokszor tőlünk függetlenek, viszont nagyon erősen rányomják bélyegüket sorsunkra, különösen itt Közép-Európában. *A mi osztályunk* diákjai is lényegében egy nagy mechanizmus áldozatai, egy olyan rendszeré, rendszereké, amelyek az emberek megtörésére és megfélemlítésére épültek. Engem egy osztály – egy nemzedék – sorsának bemutatásakor elsősorban az érdekelt, *miért* és *miként* lesznek árukká az egykori barátok, gyilkosokká a hajdani hősök. Az okok felderítése a célo, nem az ítékezés. Például: hogyan alakul ki a besűgás mechanizmusa, miként lehet megfélemlíteni oly módon az embereket, hogy a besűgás útjára lépjenek, és még a legközelebbi hozzátartozóikat is képesek legyenek feldobni? A XX. század második felének közép-európai történelme főként a megfélemlítésen alapult. Itt nemcsak azokra gondolok, akik ellenjuttatások fejében jelentéseket írtak, hanem mindnyájunkra, akik a rendszer részeként – újságíróként, kritikusként stb. –, akár öntudatlanul is részt vettünk egymásról szóló információk kiszolgáltatásá-

ban. *A mi osztályunkban* nem csupán magának a mechanizmusnak a bemutatása érdekelt, hanem az egyes viselkedésformák kialakulásának – ha úgy tetszik, történelmi okainak – felfedése. Hogyan váltak a zsidók a szovjet kommunizmus kiszolgáltává? És valóban csak ők szolgálták-e ki a rendszert? Ki súgta be valójában Jedwabnéban a szovjeteknek a lengyel hazafias mozgalmat? Jakob Kac besűgott, de vajon egyedül tette? Egy lengyel patrióta hogyan vált antiszemita gyilkossá? Hogyan váltak lengyelek százai azzá? És miként lett egy üldözött zsidóból ávos? A korabeli dokumentumokból kiderül, hogy valójában az NKVD-sek manipulálták mind a zsidókat, mind a lengyeleket, akik csak e nagy történelmi játék áldozatai voltak. És az is nyilvánvalóvá vált, hogy akik a szovjet kihallgatásokat túléltek, többnyire kizárólag besűgőként távozhattak... Akik pedig nem törtek meg, azokat Szibériába küldték, mint például a szüleimet.

– *A darabot tehát nem csupán korhű dokumentumok, de önéletrajzi elemek is ihlették.*

– *A mi osztályunk* egy olyan korszakot dokumentál, amelynek részese voltam, a szüleim pedig áldozatai. Rysiek története például, akit szinte halálra vernek az NKVD-sek, majd kiviszik egy gödörhöz, a saját megásott sírjához,⁷ egy az egyben édesanyammal történt meg. A szüleim mindketten tizenkét évet töltöttek Szibériában, mivel egy németellenes földalatti hazafias mozgalom, az AK⁸ tagjai voltak. Apám a nacionalista ukránok ellen harcolt, édesanyám letartóztatásának és a białystoki lengyel patrióta mozgalom felszámolásának dokumentumait pedig Sztálin legeldugottabb széfjében őrizték. Édesanyámat az NKVD-sek annyira összeverték, hogy egyetlen négyzetcenti ép bőr sem maradt a testén. Több héten keresztül derékig érő hideg vízben kellett állnia, majd kivitték az erdőbe, és egy megásott gödör elé állították, ezzel próbálva vallomásra kényszeríteni. Úgyhogy édesanyám átélte a halált megelőző pillanatokat, ahogyan Rysiek is. A darabban Rysiek történetét továbbköltöttem – és tanúi leszünk, miként veri szét egy kővel a barátja fejét. Mint ahogy a többi szereplő esetében is, szerettem volna ennek a tragédiának az okait, a me-

chanizmus működését, a figura jellemének átalakulási folyamatát is bemutatni: a lengyel hazafi, akit majdnem halálra vernek, eleinte őszinte szájalmat és nagyfokú szimpátiát kelt a nézőben – legálább is azt kellene, hogy keltsen –, majd kicsivel később ugyanez az ember gyilkossá válik. A jónak és rossznak ilyen jellegű keveredése *A mi osztályunk* összes szereplőjére érvényes, kivétel nélkül – s ezáltal a néző érzései is fel- és összekavarodnak. Most akkor hogy is van? Mi is az igazság? Ki is a bűnös? Milyen külső és belső mechanizmusok mozgatják az embereket és történelmünket? És éppen ezeknek a kérdéseknek a feltevése – ismétlem:

nem megválaszolása – indított a darab megírására. Mert a színháznak éppen ez a funkciója, hogy az ember sötét oldalait is bemutatva kérdéseket tegyen fel.

– *Többször említette, hogy irtózik a kinyilatkoztatásoktól; e művészi hitvallás lényegileg eltér a nagy lengyel drámaírói hagyományoktól, ahol a művész egyben a vátesz szerepét is betöltötte.*

– Egyszer Mark Ravenhill egy nálunk tartott workshopja alkalmával megfogalmazta, milyen sokféleképpen értelmezhető a drámaírói szerepkör. Németországban az lehet drámaíró, aki magába szívta az összes tudást, s olyannyira filozófussá érett, hogy már szétpattan a feje a rengeteg tudástól – no, ekkor áll jogában íróvá válni. Oroszországban abból lesz író, aki hatalmas világfájdalmában már totálisan szétitta a máját, s ekkor úgy érzi, eljött az ideje, hogy szenvedését megossza az

⁷ Ez a részlet kimaradt a budapesti előadásból.

⁸ AK = Armia Krajowa (Honi Hadsereg).

emberekkel. Angliában az írók jó történeteket írnak, és ezért jó pénzeket kapnak, azaz a hivatásukból élnek, mint a trubadúrok. Lengyelországban viszont a drámaíró évszázadok óta a vátesz, látnok funkcióját tölti be. Nálunk – némiképp az orosz és német modell között félúton – mindenki szenvedő filozófus kíván lenni, hogy okíthassa a népet. A legújabb lengyel színházi áramlatokban a fiatal drámaírók például a baloldali ideológiák nevében okítanak. Én azonban elsősorban színházi történetmesélő vagyok, ez a szakmám, ebből élek. A drámákban a szórakoztatáson kívül a gondolkodás kiprovokálása, a tudatépítés, a konfrontáció érdekel.

ságokat hirdetve okítani a nemzetet.

– Pedig A mi osztályunk egy egész nemzetet érintő sarkalatos kérdéseket feszeget, s mint ilyen kollektív történelmi szembesítésre ösztönöz.

– Hát akkor ez szándékaim ellenére történt. Úgy látszik, nálunk, Lengyelországban az írók nem kerülhetik el a prófétasorsot. (Nevet.) Szerencsére kiderült, hogy a darab nemcsak hazánkban funkcionál, mert olyan, emberi sorsot érintő univerzális mondanivalót sugall, amely nem csupán Lengyelországban érvényes. A számos külföldi bemutatón és siker is azt bizonyítja, hogy talán mégiscsak sikerült a lengyel nemzeti vátesz szerepkörét meghaladnom.

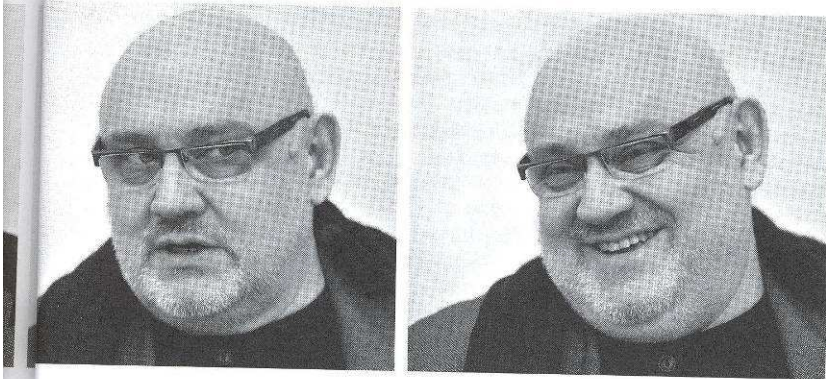
Életem legfontosabb színházi élményeit Swinarski előadásai jelentették, s habár legalább ötvenszer láttam rendezésében a *Felszabadulást* és az *Ősöket*, mégis a *Hamlet* és a *Minden jó, ha vége jó* égett belém legmélyebben, ez formált leginkább. Shakespeare művei nagyon mélyen gyökereznek bennem, és teljesen másként értelmezem, mint ahogy a köztudatban él. Shakespeare nem romantikus szerző, hanem kiváló mesterember volt. Nincs benne messianizmus, amely az egész lengyel romantikus irodalmat átítatja. A lengyelek, érthető történelmi okokból, évszázadok óta a nemzetek Krisztusának érzik és képzelik magukat, így például Hamletet is romantikus hősként értelmezik. Pedig Hamlet nem romantikus lázadó, hanem olyan ember, akinek súlyos és mély problémái vannak önmagával, s belső válsága okán még az állam bukását is képes előidézni. A romantikus pózbajnokok és játékosok – és ez nemcsak az irodalmi hagyományra, hanem a közéleti megnyilvánulásokra is értendő – azt képzelik, hogy több jár nekik, mint embertársaiknak, s ezért akár az életüket is képesek feláldozni, miközben nem szűnnek meg rípacsnak lenni. Ennek az ellenpontján az önmegismerés áll, a tudatosság és az önismeret fejlesztése, az élet praktikus megismerése és jelen idejű megélése, az emberi eredmények, a technika vívmányainak elismerése s azok gyakorlati felhasználása – én ebben hiszek.

– Hitről beszél, miközben a műveiről írt néhány magyarországi kritikában – a sok elismerő szó mellett – megfogalmazódott a „megválthatatlanság” gondolata, és az, hogy darabjaiban „nincs feloldozás”.

⁹ Wojciech Bogusławski (1757–1829) lengyel színész, színházigazgató és drámaíró, a „lengyel színház atyja”. A felvilágosodás idején a Teatr Narodowy (Nemzeti Színház) igazgatója volt. Spiró György *Az Ikszek* c. regényének, valamint *Az imposztor* c. drámájának főszereplője.

¹⁰ Aleksander Fredro (1793–1876) a legnagyobb XIX. századi lengyel vígjátékíró, költő. Szatirikus és szentimentalizmusellenes komédiáiban főként a lengyel nemesség életét és erkölcsét karikírozta, ezért gyakran nevezték „lengyel Molière-nek”.

¹¹ Gabriela Zapolska (1857–1921) lengyel drámaíró, prózaíró, színész, publicista, színikritikus. A századforduló időszakának jelentős nőírója, aki a zolai naturalizmus követőjeként Lengyelországban elsőként foglalkozott a kispolgári képmutatás, a társadalmi létezés átható „élethazugság” problematikájával.

Schiller Kata felvételei

Inkább tanár vagyok, de nem angolt vagy irodalmat tanítok, hanem hogy az emberek hogyan fejlesszék a tudatukat: tanuljatok meg választani, önállóan dönteni, dolgozzatok a személyiségeteken, tudatosságotokon. Ne engedjétek, hogy mások döntsenek helyettetek a választásaitokban!

– Ez azért némiképp beleilleszkedik a romantikus tradíció vátesz-szerepkörébe...

– Tanítani és okítani mást jelent. Mást jelent szembesítve, konfrontálódásra buzdítva tanítani, és más dolog tribünről kinyilatkoztatni a nagy, egyedül érvényes igazságokat a népnek. A színháznak nem tribünnek kell lennie, nem a publicisztikát vagy az ideológiát kell helyettesítenie, hanem az emberről szóló összetett igazságot és az emberi lét számos aspektusát kell megmutatnia. Én mindig az olyan színházat preferáltam, amely elgondolkodásra ösztönöz, nem pedig értékel, vagy ítéleteket formál. Nem kívánom megfellebbezhetetlen igaz-

– Ha nem a klasszikusok, akkor a lengyel irodalmi hagyomány mely irányzata hatott leginkább a művészetére, hová nyúltnak vissza ars poeticiájának gyökerei?

– A nagy lengyel romantikus irodalomhoz meglehetősen kritikus a viszonyom, habár tudom, hogy rengeteget köszönhetek Mickiewicz, Krasiński, Słowacki, Wyspiański és a XX. századi lengyel alkotók, Witkiewicz, Gombrowicz és Mrożek művészetének. Természetszerűleg valahol belőlük fakad az én írói munkásságom is. Ugyanakkor van bennem egy mély ellenállás is, mert valójában sokkal inkább azt a pragmatikus hozzáállást érzem magaménak, amely megengedi, hogy a művész mesteremberként alkotgasson, mint például Wojciech Bogusławski,⁹ Aleksander Fredro¹⁰ vagy Gabriela Zapolska¹¹ tette. Ők amúgy kiválóan, gyakorlati szinten ismerték a színházat. Ahogy természetesen Shakespeare is. Banális hangozhat, de legnagyobb inspirációm mindig is Shakespeare volt.

LENGYEL-MAGYAR DRÁMA

– Nem vagyok nihilista. Természetesen hívő ember vagyok, hiszen magam is a lengyel keresztény hagyományban gyökerezem, de nem vallom a katolikus egyház dogmáit. Inkább gyakorlati hívőnek tartom magam. Hiszek az ember fejlődésének lehetőségében, azaz megválthatóságában. Hiszek az Életben, annak összes folyamatában, a megújulásban, az újrakezdésben. Hiszem, hogy minden fejlődik. Nem állítom, hogy a világ jobb lesz, sem azt, hogy rosszabb, de hogy halad, azt igen. És azt sem vallom, hogy ami elmúlt, jobb volt – hiszen a fiatalságom a szocialista szennyben telt el. Ezért nem szeretem a nosztalgiát sem, a nosztalgia nem más, mint szentimentális öngazolás. Olyan, mint amikor az öreg néni eljön a színházba, és megjegyzi, hogy régebben jobbak voltak az előadások. S ha rákérdezel, miért, elmeséli, hogy azért, mert akkoriban a csinos kék ruhájában járt, és szerelmes volt belé a főhadnagy. A nosztalgia nem vezet sehová. A pozitív kritika azonban elősegíti, hogy átalakuljon a tudatosságunk. Nem képzelem, hogy a világot meg lehet változtatni, abban viszont hiszek, hogy az ember gondolkodásmódját, öntudatát igen. A színház képes erre. Ezért legfőképpen a katarzisan hiszek. Mert mi is valójában a katarzis? A szervezet üledékektől való fiziológiai megtisztítása. A katarzis nem filozófiai fogalom. A görög szó jelentése nem csupán lelki, hanem fiziológiai folyamatot is jelöl: szó szerinti hasmenést, ürítést. A színház legfontosabb szerepe gyakorlati jellegű: hozzásegít, hogy egy jó előadásról kijöve máshogy tudd látni a világot. Velem legalábbis többször előfordult. Egy jó színházi előadás nem választakat ad, olykor csak egy kérdéssel távozol: lehet, hogy pár dolog másként van, mint ahogy eddig hittem?

– Ez amolyan pragmatikus katolicizmus?

– A katolicizmus nálunk államvallás, amitől távol tartom magam, mint minden totalitarizmusra törő ideológiától. A gyakorlati pragmatizmusra támaszkodó hit azonban az intellektust szolgálja, a gondolkodást, az önfejlődést. A természet és a szellem egységét vallom. Nem ideológiákhoz, tézisekhez és értékekhez ragaszkodom, hanem az állandó kérdésfeltevéshez. A görcső alá helyeztet igazi érték, még ha megtámadod is, megvédi önmagát. Az összes nagy vallás alapja a személyiségünkön való munkálkodás, az önmagunkon végzett tréning. De nagyban hatott rám a hellingeri¹² világszemlélet is, amely valójában ugyanazt állítja, mint a kereszténység vagy a zsidó vallás: ha bántunk valakit, akkor az a rossz visszatér hozzánk. Vallom, hogy a múltunk és a jövőnk terhét egyaránt cipeljük. De azt is vallom, hogy ennek megvan a maga értelme. Hiszek a nagy parancsok gyakorlati értelmében, hiszen ha valakit bántasz, valójában önmagadat bántod. Ebben az értelemben az Ó- és Újszövetség, sőt a másik két nagy vallás is ugyanazokra a maximákra épül. Ezeket a kérdéseket boncolgatom a műveimben is.

– Hasonlóan filozófikus kérdéseket boncolgat a mai lengyel színházművészet is? Miként ítéli meg a kortárs lengyel drámának az ezredfordulón bekövetkezett óriási fellendülését?

– A rendszerváltás utáni lengyel színháznak tíz évvel ezelőtt volt egy óriási felívelő korszaka. Ez a főleg klasszikus darabok újjáértelmezett átíratait extravagáns

módon színpadra állító „esztétizáló színház” azonban egy idő után kipukkadt, ellaposodott, és egyfajta skanzenné vált, mint a hagyományos opera műfaja. A lengyel színház valódi újjászületése néhány éve kezdődött meg az új drámák megjelenésével. A formaművészetre épülő látványszínházat a lengyel színpadokon egyre inkább kezdik kiszorítani a jól felépített és jól elmesélhető történetek. Az ezredforduló környékén született drámák a családot állították a középpontba, a toxikus viszonyok, függőségek, deviáns viselkedések bemutatása vált vezérmotívummá. E törekvés továbbra is jelen van a mai darabokban, ám mára már e nézőpont történelmi távlatokkal szélesedett. Ez szerintem azért is érdekes jelenség, mert hazánkban még mindig nem következett be teljes mértékben a történelmi szembenézés. Az angolok nem akadnak ki azon, ha például kiderül, hogy egyik legnagyobb hőjük, Artúr király kelta légiós volt, sőt, érdeklődéssel fogadnak minden ilyen jellegű új felfedezést. Fel kell tárni az igazság lehető legtöbb oldalát, beszélni kell az embereket a királyaikról, szentjeikről szóló valósággal is. Ezért egyik következő tervemben szeretném az első lengyel királyi uralkodóház, a Piast-dinasztia történetét feldolgozni, mert véleményem szerint egész nemzet tudatunk valahol ott gyökerezik.

– Beszélhetünk a mai lengyel drámában határozott irányzatokról?

– Nehéz lenne egyetlen tendenciát kiválasztani vagy megkülönböztetni. A Dráma Laboratórium munkája eredményeképp mintegy ötven friss mű jutott el a színpadokra, közülük néhány olyan rangos színházak repertoárjába is bekerült, mint a varsói Nemzeti Színház. Ezek mind jól felépített, remek szerkezetű történetek, amelyek sikeresen állják az idő próbáját. Eredetiségük a sokszínűségükben rejlik, nem lehet egyetlen irányzatba besorolni őket. Ezzel egy időben megjelent egy agitatív, propagandaszínházi mozgalom is, amely különféle világnézeteket és eszméket kíván szolgálni, nem pedig nézeteket konfrontálni egymással. Ezek főként baloldali szellemiségű, felettébb társadalomkritikus és ideológikus írások, a naturalizmus brutálisabb elemeit ötvözik a popkultúra játékoságával. Ezt az irányzatot képviseli például a kultikussá vált walbrzychi társulat. Hogy mennyiben beszélhetünk maradandó jelenségről, majd meglátjuk. Mindenesetre a lengyel drámairodalom és színház, köszöni szépen, jól van, sosem volt ennyire jól, sosem állt ilyen sok pénz a rendelkezésére. A drámaírók alkalmazásban állnak, jogdíjakat kapnak, kitüntetésekben részesülnek. Most ugyan bennünket is elér a megtakarítások szele, de az az érzésem, hogy ez csak jót tesz majd a hazai drámairodalomnak. Mert a megtakarítások elsősorban a rendezők csillagászati honoráriumait és eszement koncepcióit fogják érinteni, tehát a teljesen irracionális színpadképek kialakítását, uszodák, paloták és egyéb baromságok felépítését a színpadokon. És az lesz nálunk is, amit Thatcher csinált az angol színházakkal, amikor „Boldoguljatok!” felkiáltással kihúzta alóluk az állami támogatást. Így aztán a magán-színházak az olcsóbb, kevés szereplős és gazdaságos díszletű kortárs dráma felé fordultak. Ez mindig a kortárs darabok malmára hajítja a vizet. Egy jól megírt darab különben is eltarthat egy egész színházat. Erre kiváló példa *A mi osztályunk*, amelynek színpadra állítási költségeit ugyan az alapítványunk termelte ki, de

¹² A német Bert Hellinger, pszichoterápiával foglalkozó egykori katolikus misszionárius.

LENGYEL-MAGYAR DRÁMA

a pénz azonnal megtérült, és azóta az előadás önmagát tartja fenn. Eddig több mint huszonezren nézték meg. Amúgy nálunk, a Teatr na Woliban számos önfenn tartó előadás van repertoáron. Nem értem, miért tűnik egyértelműnek, hogy a színházaknak állami támogatásokból – azaz az adófizetők pénzéből – kellene eltartaniuk a magukat kiválóknak tartó művészeket. Ez sehol sincs így a világon, csak itt nálunk, Közép-Európában. A színház szellemiségét a támogatások tették tönkre. Amíg nem volt ennyi pénz, addig örületes energiák mozogtak a színpadon. A polgári színház azonban – amely egy feneketlen zsák – mindig is támogatásból élt. Egyes művészek úgy gondolják, hogy nincs az a pénz, amit ne érdemelnének meg...

– *E kérdésben is nagyon gyakorlatias nézeteket képvisel. Támogatások nélkül viszont senki sem tudna iskolát működtetni, színházat vezetni, fiatal tehetségeket nevelni. Ön azonban a Dráma Laboratóriumban és a Teatr na Woliban, úgy tűnik, még erre is képes. Miként érvényesül az önfenn tartás elve e munkái során?*

– Igyekszünk több lábon állni és különféle forrásokat találni. A Teatr na Woli egy háromszázötven fős, kiváló akusztikájú nagyszínpaddal rendelkező közintézmény, a Dráma Laboratórium pedig alapítványi formában működik, és egy kisszínpad fölött diszponál. Olyan jól megírt kortárs darabokat játszunk, amelyekre tódul a közönség. A sikeres előadások záloga a jól megírt szöveg, ezért elsődleges célunk az, hogy a drámaírókat be- vagy inkább visszakapcsoljuk a színházi munkába, azaz hogy a drámát a fiókból visszavigyük oda, ahova való, a színpadra. Ez a munka az úgynevezett nyitott mű elve szerint zajlik, amelybe mindenkinek van beleszólása. A szerző nem kész darabot nyújt át a színháznak, a végző mű közös próbafolyamat során születik meg. A szöveggel végzett munkafolyamatba a drámaírón kívül bekapcsolódnak a színészek, a rendező, a díszlettervező, hogy a darab a lehető legjobb színpadi formában veglegesülhessen. Az utolsó szó mindig a drámaíróé; ha például egy jelenet rosszul van megírva, akkor azt nem a rendező vagy a dramaturg írja át, hanem a szerző, aki ott van a megbeszéléseken, meghallgatja a véleményeket, és maga dolgozza át a szövegét. A szövegek tökéletesítési folyamatában nagyon sokat segíthetnek például az improvizációk, mert ezek során gyorsan kiderül, hol a bökkenő. Az így született darabok aztán jegybevételeket produkálnak. Fontos azt is kiemelni, hogy mi nem osztogatunk sem ingyenes, sem szakmai jegyeket, kizárólag a bemutatókra, minden kritikusnak egyszer alkalma adódik megnézni az előadást. Emellett számos professzionális szemináriumot és workshopot szervezünk. Nagyon népszerű a „Toxikus család” című drámaelemző műhelyünk, amelyben az ókori modelleket a mai rendszerpszichológia szemszögéből elemezzük. Igen sikeresek a mitológia- és bibliaelemző workshopjaink, valamint a színházzal kapcsolatos filozófiai és pszichológiai kérdéseket boncolgató műhelyeink is, de természetesen tartunk orosz irodalmi és Shakespeare-szemináriumokat is. A Dráma Laboratórium iskolát is működtet, azok számára, akik professzionális módon kívánják megtanulni a drámaírás mesterségét. Nemzetközi műhelyeket szervezünk külföldi drámaírók részvételével. Van egy fordítási projektünk is, mert véleményem szerint a klasszikusok kortárs bemutatása

nem elsősorban a rendezés újdonságán vagy a színpadra állítás „különleges” koncepcióin múlik, hanem az új, friss, élő nyelvezeten, amely új energiákat ad a darabnak.

– *Egy egész fiatal írógeneráció nő ki a szárnyai alól, amelynek képviselői az ön színházában is lehetőséget kapnak a bemutatkozásra. Mennyiben őrizhetik meg a szerzők a szuverenitásukat?*

– Közös érdekek mentén dolgozunk. Odafigyelünk a fiatal szerzők műveinek népszerűsítésére, így ezek az új darabok nemcsak nálunk, de más színházakban is megállják a helyüket. Amúgy isten őrizze, hogy bármit is a szerzőkre erőltessünk, az írók kezdettől fogva tudják, hogy jól megfontolt érdekeiket szolgáljuk. Minden fiatal alkotó egyéniségét tiszteltem, igyekszem a lehető legjobbra hozni belőle, mindegy, mi a témája, miről szeretne írni – az a legfontosabb, hogy a darabnak jó konstrukciója legyen. Minden siker záloga a kiváló szerkezet. És hogy érdekes szerepeket írjanak a színészeknek.

– *Mostani magyarországi látogatása alkalmával megtekintette A mi osztályunk Kamra-beli előadását is. Megosztaná a budapesti előadással kapcsolatos benyomásait?*

– Nagy hatást tett rám Máté Gábor rendezése és a bravúros színészi játék, utána azonnal be is mentem köszönetet mondani a színészeknek. Nagyon közel állt hozzám az előadásban megjelenő iskolai osztályterem miénkhöz hasonló, amolyan galíciai jellegű hangulata. Az egyik külföldi megvalósítás egy üveglátékban játszotta a darabot, Budapesten fellelgezve konstatáltam, hogy egy lelkületében hozzám közel álló, közép-európai előadást van szerencsém megtekinteni. A klasszikus európai gondolkodást véltem felfedezni azokban a jelenetekben is, amikor Máté Gábor visszahozta az előadásba a halott osztálytársakat: az élet és halál közötti állapotban megjelenő holtak üres tekintettel ücsörögnek a tanteremben, mintha az élet utáni életre várakoznának, de e várakozás olyan, mint egy unalmas óra: nem történik semmi. Ez a mély és fájdalmas egzisztenciális reflexió megrendített. Kiváló ötlet volt a szereposztás is, amely eltért az eddigi megvalósításoktól: az idős korokban meghalt osztálytársakat idősebb, míg a fiatalon meghaltakat fiatal színészek játsszák. Ez azért is indokolt, hiszen az idősebb színészeknek ezáltal saját élettapasztalatukat, életüket és világnézetüket is van esélyük megosztani a nézőkkel: a színházban pedig mindig az a legfontosabb, ahogy az élő ember az élő embert megszólítja, egyszerűen a személyesség. Az egyetlen apró hiányérzetem az volt, hogy míg a zsidó szereplők általános szimpátiát váltanak ki, addig a lengyel figurák – talán Władek kivételével – mintha nem lennének annyira szerethetőek. Elsősorban Rysiek alakja jut itt eszembe, és itt nem a színészi képességekre gondolok, hanem az előadás arányaira: Rysiek történetének elején kissé hiányoltam a figurából a nemes lelkű hazafit és tisztaszívú szerelmest, akibe Dora halálosan beleszeret, s akinek őszinte szimpátiát kellene kiváltania a nézőből. Ez nem csupán a helyes arányok megtartása miatt lényeges, de azért is fontos, mert minél inkább megszeretjük őt, és azonosulni tudunk vele, annál nagyobb katarziszban lehet részünk, amikor megtapasztaljuk, miként válik áldozatból hőhőrré.

AZ INTERJÚT KÉSZÍTETTE:
PÁSZT PATRÍCIA

„Ne veszítsük el a gondolkodásunk szabadságát!”

Tadeusz Słobodzianek lengyel drámaíró, Gócza Anita készített interjút

- Az *Illa prófeta* a harmincas években játszódik, *A mi osztályunk* a negyvenes évek legelején indul. Nyilván az Ön személyes sorsából is következik, hogy ezek a történetek foglalkoztatják, de azért az emberek az az eszébe jut, nem véletlen, hogy ezek a történetek most ennyire hatnak.

- Lehetőség, hogy van hasonlóság, hiszen a harmincas évek az összeomlás korszaka volt: a gazdasági válság ideje elsősorban, másrészt két hatalmas ideológia születésének és fejlődésének lendületes ideje, a világtörténelem leggyilkosabb ideológiáié. Az is fontos, hogy ez az az időszak, amikor még „normálisnak” tűnt az élet, még lehetséges volt a párbeszéd. *A mi osztályunk* már a következőkben mutatja: mi történik akkor, ha nem jön létre igazán párbeszéd az egymás mellett élő kultúrák között. 2000-ben jelent meg Jan Gross történelmi *Személyek* című munkája, amely először beszélt arról, hogy a jedwabnei tömeggyilkosság nem a náci, hanem a falu lengyel lakói követték el. Óriási hatással volt rám ez a könyv, ráadásul azokban az években olvastam el az 1949-es perek jegyzőkönyvét, a jedwabnei gyilkosok aktáit. Úgy tűnt, hogy „ismernem” cseket az emberek, a mentalitásukat, a gondolkodásukat, azt éreztem, hogy ezek az emberek továbbra is Białystok utcáin járkálnak.

Ahhoz, hogy megértse, mindez miért volt olyan nagy hatással rá, kicsit vissza kell mennünk az idő-

Tadeusz Słobodzianek a kortárs lengyel dráma egyik legjelentősebb dramáirója, magyarországi színházak is játszották darabjait, a *Borsgőgőgő* és az *Illa prófeta*. Pásztor Patricia fordításában nemrégiben jelent meg magyarul első drámaantológiája, amelynek címadó darabja, *A mi osztályunk* a budapesti Katona József Színház műsorján szerepel. A darab, amely egy megtörtént eseményt, a jedwabnei pogrom történetét dolgozza fel, tíz lengyel és zsidó diák sorsán keresztül mutatja be a XX. századot 1925-től napjainkig.

Abban, hogy erről a témáról még ma sem lehet ózintén beszélni, az egyháznak is jelentős felelőssége van, amikor a bűntudatot – amelyet a zsidókkal szemben kell hogy érezzenek a lengyelek, hiszen az egész zsidó vagyion rájuk szállt – fegyverként használja. Hogy ki őlt, ki titol rabolt, ezt az információt egyik plebános adja át a másiknak, és ez a tudás hatalom, amellyel vissza lehet élni. Ráadásul mindez hallgatásával szentesítette a kommunista hatalom, és ez a mai napig egyfajta bizonytalanságot okoz, mert bár az egykori tulajdonosok nagy része már nem él, de elméletileg hármikor felbukhatnak.

Lengyelországban egészen más az egyház szerepe és jelentősége, mint Magyarországon. Nálunk az, aki tiltakozik az egyház hatalma ellen, nem számít automatikusan baloldali gondolkodásúnak. Ha egyházellenes vagy, még nem vagy természetesen baloldali, de jobboldali sem vagy pusztán attól, hogy támogatód az egyházat. Én például liberális, demokratikus, jobboldali nézetrendszert képviselek, ami egyben antiklerikális, és Charles de Gaulle-lal értek egyet, aki gyűlölte a kommunistákat és utálta az egyházat, mert mindkét-

olvastam. Meghatározó élmény volt, és nem csak a szovjetellenes művek, Szolzenyicin, Paszternak. A legnagyobb hatást Gombrowicz gyakorolta rám. Ő volt az ellenszer a romantikus lengyel messianizmusra. Nem mintha kigyűgyított volna a patriotizmus ideájától, és a fejeletlen- belül mindig megmaradt. Nem tagadtam meg a szülem sorsát – lehet, hogy egyszer majd meg is írom a történetüket –, soha senki nem fog tudni meggyőzni arról, hogy a baloldali ideológiákkal valaha is sikerülhet megjavítani a világot, javítani az ember sorsát. De van bennem egy állandó kénszer, hogy a fejeletlen- állíts mindent, és az érteket a lehető legtöbb oldalról megvizsgáljam: tényleg értekek-e. Azt is megtanultam, hogy nem kell egyetlen megközelítés mellett dönteni, abból is erőt lehet kivácsolni, hogy különböző ideológiák dolgoznak bennem.

- Ez az ember identitásválasztására vonatkozik? Ez a téma többször is felerlírt drámáiban, *Illa prófeta* fel is teszi a kérdést: „Nem lenyegyek magunk, nem ruszlik, nem bolsevikok, kik vagytok ti, emberek?”

- A szülem egyértelműen lengyelnek tartották magukat, a vallás kérdése már nem volt ilyen egyszerű. Apám katolikus, anyám pravoszláv családból származott. Engem katolikusnak neveltek, de gyerekkoromban, amíg együtt volt a nagy család, minden ünnepeket készült ültünk meg, és nem volt ebből semmi probléma. De az iskolában már láttam, pravoszláv barátaim mennyire szenvednek kisebbségként.

- Mindig ilyen egyértelmű volt, hogy többféle út van, és nem kell egyiket a másik ellenében választani?

- Az ember szabad választása amúgy is inkább csak elméleti lehetőség. A választást többnyire ránk kényszerítik, és nem mindig egy hatalom teszi. Kényeszerűtől lehet az anyám könyve is. Mindenki vár tőlünk valamit az életben, hogy nyilatkozzunk meg, hogy ez most így van, vagy úgy van. Fontos, hogy amikor az ember egy kérdésre nem tudja a választ, akkor nem szabad hazudni, mert később, ha kiderül, hogy nem volt igazam, az engem a tévedésemben követőknek nem elég annyit mondani: bocsánat, tévedtem.

- De az emberben van egy állandó belső kényszer a választásra. Mindenki meg akarja fogalmazni önmagát.

- Konrad Swinarski, egy kiváló színházi ember, aki a krakkói egyetemen tanított, érteke meg velem, hogy elmentmondásokban is lehet élni. Töle tanultam azt is, hogy a művészet egyetlen célja a katarzis. Kérdéseket kell feltennie, nem választokat adni. A világ számára legfontosabb filozófiai gondolata az, hogy „csak azt tudom, hogy nem tudok semmit”. A világot nem lehet ideológiákon keresztül megváltoztatni, csak az emberi tudás segítségével.

- De ez a tudás is relatív.

- Persze, de összeíthatóztethetjük ezeket a relatívizmusokat: például a marxista kiindulópontot a katolikus gondolkodással. Ez azt jelenti, hogy különböző kulcsok segítségével nyit-

- Aki a darabjait olvassa, arra is kíváncsi lesz, milyen az ön személyes Istene, mert ez az Isten, akit hívhatunk a transzcendensnek is, minden darabjában jelen van.

- Értém, hogy felteszi ezt a kérdést, de nem fogok rá válaszolni, mert nem tudom a választ. Az egyik legfontosabb mozgatóereje mindannak, amit csinál, egyfajta keresés, ami lehet elvetés, és lehet elfogadás. A most magyarul megjelent kötetben nincs benne *A polska alma* című darabom, amelyben a lengyel messianizmus képviselőinek próbáltam elmondani, milyen az orosz messianizmus. Ők ugyanúgy a világ „krisztusainak”, megváltóinak látják magukat, mint a lengyelek. Nagyon érdekelnek ezek a dolgok, sokat olvasok, de hogy megtalálom-e Istent, nem tudom. A keresés során szerzett tapasztalataimat mindenesetre megosztom az olvasókkal.

Egyébként az *Illa prófeta* az orosz hliszt szekta által vallott tészis lengyel-belorusz változata, mely szerint minden nemzedékben, minden közösségben visszatérhet Krisztus. Ennek a történetnek a kiindulópontja egy megtörtént eset. A harmincas évek elején egy szovjet-lengyel határszéli kis faluban élt egy parasztember, Elías Klimovics, akit különböző „csodák” után szentként kezdtek tisztelni. Elterjedt, hogy Elías-Illa nem más, mint maga az Isten, a földre másodszor eljött Krisztus. Amikor pedig Illa végítéletet hirdető próféciái nem teljesedtek be az általa kijelölt napon, a faluságiak egy része a fejébe vette, hogy próbára teszi a prófétát, valóban ő-e az Isten, megháza úgy, hogy keresztre feszíti Illa-Krisztust.

- Ez úgy hangzik, mint egy idézet valamelyik darabjából...

- Pedig ez nem fikció. Agnieszka Arnold dokumentumfilmjéből sok mindent meg lehet tudni arról a háború előtti „díliról”. Sikerült lefilmeznie az egyik falu plebánóján vezetett könyvet, amelyben börtönben megörökítették a háború előtti hétköznapiakat. A pap részletesen leírta például, hogy kit vertek meg aznap, mert a zsidó boltban vásárolt: kilépett a boltból, és valaki egyszerűen megbotozta. Vagy el kell olvasni Anna Bikont újságíró dokumentumkönyvét, amelyből pontosan látszik, milyen ma a helyzet. De van ezzel kapcsolatban egy személyes élményem is: 2009-ben, amikor a londoni Nemzeti Színházban bemutatták *A mi osztályunkat*, a rendezőt, az iráni származású Bijan Sheibanit elvittem Jedwabnébe. Eppen a zebrán ment át, amikor egy férfi megfenyegette, hogy elúti, mert „milyen vicces, hogy elgázolt egy zsidót”. Tudnillik ott mindenki, aki kívüllöljön és máshogy van felöltözve, az idegen, vagyis zsidó. Az ottani emberek a saját falujukkal, városukkal azonosítják magukat, és mindenki más idegennek számít. Ilyen egyszerűen működik ez.

- Több mint hetven évvel a történet után ennyire jelen lévő a múlt, fájdalom, a sebek, miközben zsidók voltak éppen nincsenek a második világháború óta Lengyelországban?

- Én azért bírom abban, hogy a beszélgetés, a bűnével való szembeállítás, az igazság kimondása és a bűnök megírása, tehát a történet egyfajta meggyászolása révén a közösség, az emberek lassan meg tudnak gyógyulni. A műnek, a színházi katarzissal is ezt kell szolgálnia, ezt a megtisztulási folyamatot. És úgy tűnik számomra, hogy ez meg is történik, sok ember megy ki könyvegyze el előadásról, és utána szennyezi el őket a darab, másképp kezdenek gondolkodni a múltról. Ez az én személyes kaddisom, amelyet meggyőződésem szerint – neknek és férfiaknak, zsidóknak és lengyeleknek együtt kell elmondaniuk.

A színházban a provokációt az a cdt szolgálya, hogy a kérdéseket másképp lehessen felenni, vagy egyáltalán fel lehessen tenni. Tehát nem megbotránkoztatásról van szó, hanem az előző felkavarrásról. Hogy elmuljon valami. Egy ilyen darabot csak úgy lehet jól megírni, ha az ember a másik szemszögéből írja meg. A lengyeleket olyanok mutatóm be, amilyenek a zsidók látják őket, és fordítva. Ez más témánál is így működik egyébként. Ha például Katynról kellene darabot írnom, biztos elmondanám, milyen kortörtékel voltak azok a lengyel tisztek, akiket az-

ak az oroszok meggyilkolták: báróknak tartották az oroszokat, nem fogadták a köszönéseket. Nem szalutáltak nekik, mert úgy gondolták, hogy csócsélekkel van dolguk, viszont állandóan veszekedtek egymás között, minden politikai oldal a magáigazt bizonygatta. Egy nap jött egy NKVD's tiszti, aki négy nyelven tudott, és beszélgetni akart velük különféle megvetésekről, irrodalomról. Az ő feladata az volt, hogy kiválóan azokat, akik még valamire jók lesznek, tehát akiket nem kell kivégezni. A lengyel tisztek úgy gondolták, hogy ez egy renes ember, mert jól beszélt nyelveket, biztos régi cári katoná, és kiadták a parancsot, hogy egyedül neki kell szalutálni a táborban. Minden kérdésre válaszoltak, megbiztat bennem, az NKVD's pedig végrehajtotta a „válogatást”. Ötszázat életben hagytak, a többieket tartók lőtek az erdőben.

Egy ilyen történetet úgy kell feldolgozni, hogy gondolkodásra késztessen vele. De ha ez azt megtenné, akkor már tényleg megincselnének, azt hiszem. Pedig ezáltal lehetne megmutatni a színházban, hogy az a tény, hogy áldozatokká váltak, még nem jelent diészeteket, és azoknak volt igazuk, akik elmenekültek. A halál önmagában nem igazol semmit.

- De ezzel az állandóan változó nézőponttal az ember a saját lába alól is kihúzza a talajt. Ha nincs többé biztos pont, akkor nincs mibe kapaszkodni.

- Ami tényleg létezik, azt nem lehet elvonni. Visszant minden ilyen „felgőgátás” az ember tudat fejlődését hozhatja. A lengyel az, hogy ne tegyük függővé magunkat semmitől, ne veszítsük el a gondolkodásunk szabadságát.

miért volt olyan nagy hatással rá, kicsit vissza kell mennünk az időben. Amikor 1983-ban, a *Hadiállapot* után úgy döntöttem, hogy felhagyok éppen felváltó színházkritikus pályámmal Krakókban, azért tértem vissza Białystokba, hogy a keleti végeken megkeressem a saját igazságomat. Akkor alapítottuk meg a *Barátainkkal* a Wierszalin nevi színházat. Úgy éreztük, hogy túlzottan idilli képet festettek addig a keleti végekről, hogy ott mindenki barátságban van a másikkal, a pap meg a rabbi együtt sétálgatott és Istenről társalgott a világáborúról, a szovjet megszállásról, de Gross könyvéig mégsem tettem fel magamnak a kérdést, ki segített kiirtani a zsidókat a keleti végeken, és nemcsak Jedwabnéban, hanem minden kisvárosban az helyen a térségben. Hasonló volt a helyzet Litvániában, Ukrajnában is: a helyi lakosság áldásként élte meg a németek bejövételt, örültek, hogy végre leszámolhatnak gyűlölt szomszédjaikkal. Abban persze már nagy különbségek mutatkoztak, megdöbbentek el a tetelenségben. Egyik helyen csak segítettek a zsidóknak, hogy összepakolják a cuccukat, és felszálljanak a vonatra, máshol elégették az embereket a pajtában.

- Hogyan jött létre mégis az idealizált kép a hétközs életéről?

- A mítoszok gyakran a tudatlanság, az elhallgatás talaján virágoznak ki. A halgatás a közös bűn hozta létre. Szó sincs arról, hogy mindenki gyilkolt volna, de a gyilkosságból mindenki hasznot húzott. Ma is rengeteg az olyan ember, aki nem tudja, honnan van a székrenyű vagy a csillár, amibe héber betűk vannak belevésve. Így vált az egész közösség részévé ennek a bűnnek. Lengyelországban mindenki megsértődött, amikor bemutatták *A mi osztályunkat*, de nem a bemutatott gyilkosság és megkeresés miatt. Amit nem tudnak megbocsátani nekem, az a menyegző jelenete: a kisváros zsidó lakói közül egyetlen ember menekül meg, Rachelka, akit-

- Ez a tudatlanságos állapot kísértetvén az eszmélés?

ENKOR A januári szám tartalmából

SZÉPPRÓZA - Esterházy Péter prózája, Oravecz Imre regényrészlete, Kaszás Máté novellája

RUBIN SZILÁRD - Részletek az Aprózetek című posztumusz regényből, Szóthi David beszélgetése Dunajcsik Mátyással és Keresztesi Józseffel

LÍRA - Villányi László, Kőrös Imre, Zalán Tibor, G. István László, Szabó Ádám, Mohács Balázs versei

TANULMÁNY, ESSZÉ - Földényi F. László tanulmánya, Bertók László megemlékezése

Interjú Tadeusz Slobodzianek darabjai a sajátos kelet-európai múlttal szembesítenek

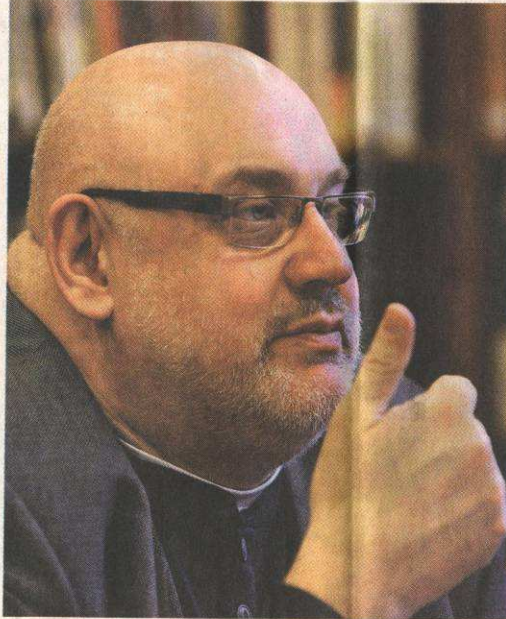
Színpadai forradalmak

Miklós Gábor

- Nem azért kezdtem hozzá A mi osztályunk megírásához, mert ez a téma, mármint a jedwabnei zsidók legyilkolása közbeszéd tárgya lett Lengyelországban. Engem az osztálytársak témája izgatott. Ma azt látjuk, hogy az iskola, az osztály sokkal nagyobb hatással van az emberekre, mint korábban. Jobban eldönti, kivé, mivé leszünk, mint a család. Az iskola után is őket keressük, ők a viszonyítási pontok az életünkben - mondja Tadeusz Slobodzianek.

A lengyel író darabja a Katona József Színház Kamrájában megy. A magyar bemutató előtt tucatnyi külföldi színházban legalább hat nyelven játszották, az ősbemutató a londoni Nemzeti Színházban volt. Csak azután adták elő a varsói Teatr na Wolibán, amelynek egyébként maga a szerző az igazgatója. A Kalligram kiadó most kiadta *Pázt Patrícia* értő fordításában Slobodzianek hat színművét, közte ezt a világhírű történelmi művet is.

Megkérdeztem az író, szándékosan állt-e elő „botránydarabokkal”, amelyekre minden érintett nép, vallás és ideológia ellenségesen reagál majd. Például ismert-e korábban a zsidókat, akik szerepet kaptak ezekben a darabokban? Slobodzianek azt mondja, most már ismeri őket, mert A mi osztályunk megírása előtt rengeteget tanulmányozta a történelmet, mindenekelőtt *Jan Tomasz Gross* *Szomszédok* című könyvét (magyarul 2004-ben adta ki az Új Mandátum Könyvkiadó) a jedwabnei rettenetről. Gyerekkorában

„Nem mindenki gyilkolt, de szinte mindenki rabolt. Nehéz ezzel szembenézni”
FOTÓ: TEKNŐS MIKLÓS

a zsidókat csak a jól ismert lengyel vidéki sztereotípiákból ismerte, miszerint ők ölték meg Jézus Krisztust, meg hogy tőlük van a judeobolsevizmus. „De, hogy mi is történt

1941 nyarán Jedwabnéban, arról csak a könyvekből tudtam, s abból a nagyon fontos vitából, amely Gross könyvének megjelenése után kibontakozott.” Slobodzianek azt mond-

ja, darabját minden oldalról támadták. A jobboldal, a lengyel „patrióták” azért, mert nem tiszta szívű áldozatokként és hőökként ábrázolta a lengyeleket. Az asszimilált zsidók jobb szeretnék, ha feledni hagynák, ami történt, s különösen nem bolygatnák a zsidók szerepét a szovjet megszállásban és a sztálinizmus alatt. Az ortodox zsidók viszont eleve úgy vélik, hogy a vészkorszakról csak a zsidók írhatnak. De a baloldal is támadta. Ők - állítja - még mindig nem számoltak el magukban a szocialista korszak történéseivel.

Slobodzianek nem akarta a darabban kiegyensúlyozni a történeteket, de ábrázolni akarta azt, ami történt. A darab lakodalmi jelenetében például azt, hogy a kisvárosi menyegzőt mindenki a zsidóktól elrabolt holmikkal tartja. „Nem mindenki gyilkolt, de szinte mindenki rabolt. Nehéz ezzel szembenézni, meg is sértődtek emiatt a lengyelek” - mondja.

Az orosz-lengyel világ találkozásai is foglalkoztatják. Slobodzianek Szibériában született, oda deportálták a családját, aztán Białystokban, ebben az északkelet-lengyelországi városban nevelkedett fel. Az orosz kultúra és a vidéken élő pravoszláv fehéroroszok jelenléte meghatározó az életében, darabjaiban. A mostani kötetben szereplő Miklós cár című keserű komédia erről a köztes világról szól. Az író azt mondja, a maga családjában is megélte mindezt. Anyja heves lengyel honleány volt, de egyik nővére orosznak, sőt szovjethívőnek vallotta magát, a harmadik nővér pedig elfranciásodott, s a gyarmatokon tanított francia nyelvet tanítóképzőzkben. Valóságos bohózatnak látja, mi-

lyen volt a három nővér asztali beszélgetése. - Rá is játszottak persze - teszi hozzá. A lengyel kultúrában azonban minden politikai felhang ellenére ott van az orosz kultúra és a hajdani együttélés emléke; ahogy a galíciaiban Ausztria, a nyugat-lengyelországiaknál Poroszország hagyatéka, kultúrája hagyott nyomot.

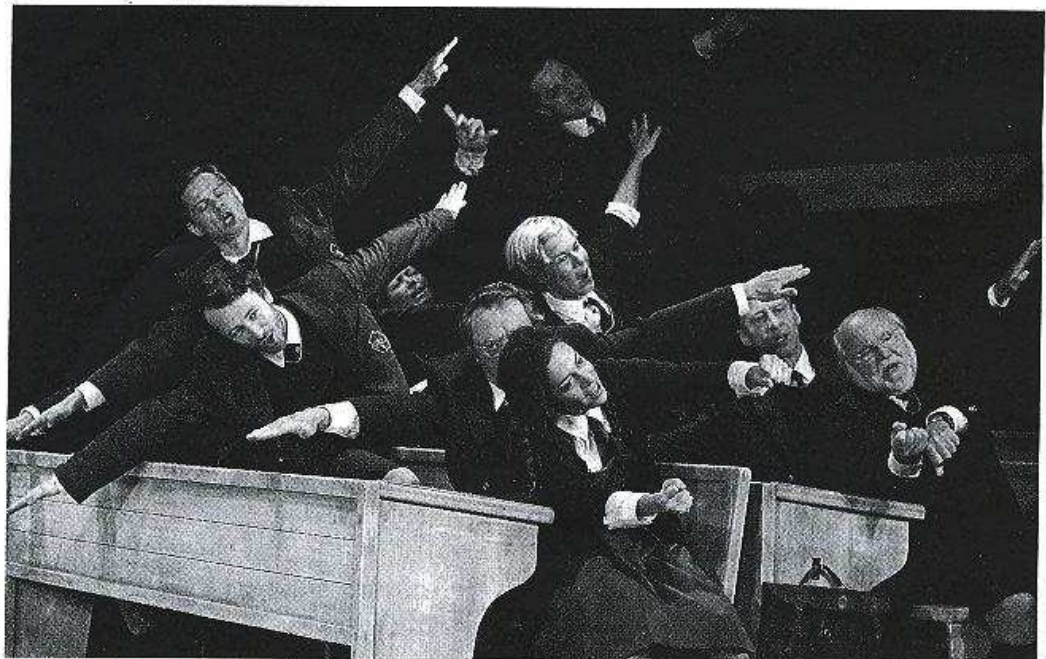
Slobodzianek szerint a színház mindig bohém, radikálisabb a közvélemény általános állapotánál. Több a forradalom a színpadon, mint az utcán. A jobboldalnak Lengyelországban nincs művészet, viszont őt aggasztja, hogy a szmolenszki katasztrófa után a nacionalista közbeszéd átvette a vezető szerepet. A baloldali, liberális véleményformálók elnehezdedtek, lelassultak, megállapodtak. Úgy látja, hogy a gondolkodásban átvették a vezető szerepet a jobboldali és a baloldali szélsőségek.

A baloldali szélsőségekről szólva új darabjára fordul a beszélgetés. Tadeusz Slobodzianek a fiatal *Sztálinról* ír éppen, aki szerinte szabályos terrorista volt. Emberrablással, zsarolással, bank- és postarablással foglalkozott az általa vezetett banda az egykori Tifliszben, a mai Tbilisziben. A szüszé szerint az ifjú forradalmár/gengszter épp Londonba utazik Bécsen keresztül, grúz herceg képeben, egy lengyel nemeskisasszony - hű elvtársa - társaságában. *Leninhez* mennek, engedélyt kérni arra, hogy folytathassák a pénzszerző akciókat. Lenin ezt megtiltotta, de bizonyos feltételek között megengedte - állítja Slobodzianek. A történetről sok dokumentum maradt meg, bár a társakat Sztálin természetesen miúgy elpusztította. A bemutatót már tervezik.

Tadeusz Slobodzianek szerint A mi osztályunk segíthet a tisztánlátásban

Mindenkinek van tragédiája

A napokban jelent meg a Kalligram Kiadó gondozásában magyarul a lengyel Tadeusz Slobodzianek hat színpadi művét tartalmazó drámakötet. A szerző A mi osztályunk című darabját sikerrel játssza a Katona József Színház a Kamrában, de látható Londonban, Barcelonában és Torontóban is. A könyvbemutatón Budapesten járt drámairó úgy véli, Lengyelországban nem fordulhat elő, hogy antiszemita szellemiségű színház teret kapjon.

A mi osztályunk Magyarországon a Kamrában látható. FOTÓ: SZALMAS PÉTER

BÁLOGH GYULA

– A nyolcvanas évektől ir drámákat, miért éppen ezt a kifejezési formát választotta?

– Azok a kifejezési formák érdekelnek, ahol a különféle álláspontokat ütköztetni lehet egymással. A drámámban nem a saját véleményemet akarom elmondani. A hallgatást jobban kedvelem, mint a locsogást.

– A figurái által csak megjelenik a saját véleménye is.

– Jóban szeretem, ha a figuráim önálló életre kelnek. Szeretek utánuk menni, kíváncsi vagyok rájuk, a fejlődésükre, nem kedvelem, ha a hőseim marionettfigurákká válnának. Ha Dosztojevskij műveit elemezzük, ott találkozhatunk meglepetés figurákkal, olyan szereplőkkel, akik magának a szerzőnek is meglepetést okoztak. Én is, amikor írok, mindig erre a bizonyos meglepetésre várok. Mint a barokkban, sok nézőpontot szeretek megmutatni egyszerre.

– A Katona József Színházban játsszák A mi osztályunk című drámáját, ami egy osztály történetén keresztül mutatja be a XX. századi kelet-európai történelmi fordulópontokat, szörnyű eseményeket. Megjelennek a sokáig elhallgatott 1941-es Jedwabnei tragédia történései, amikor a lengyel városban lengyelek gyilkolták meg a zsidókat. Ezt a darabot csak most lehetett megírni?

– A témát sokszor után is vizsgáljuk, hanem olykor megta-

lál bennünket. Ha húsz évvel ezelőtt írtam volna meg ugyancsak a történetet, nem biztos, hogy annyira erősen hatott volna, mint most. Talán mára teremtődött meg az a befogadó közeg, ahol ez a probléma értő fülekre talál.

– A jedwabnei tragédia részleteiről hogy értesült?

– Olvastam Jan Tomasz Gross tíz évvel ezelőtt megjelent Szomszédok című, ezzel a témával foglalkozó regényét, ami viharos vitát váltott ki Lengyelországban történészek, politikusok és publicisták körében. Tanulmányoztam az ezzel kapcsolatos anyagokat, műveket és azokat az antiszemita hangvételű korábbi írásokat, amelyek tagadták a jedwabnei tragédia megtörténtét. Nyolc évre volt szükség, amíg az összes anyagot felkutattam, és elég éretté válik ahhoz, hogy megírjam ezt a darabot. Fiatal drámaíróknak és rendezőknek tartottam egy kurzust, ahol történetekkel, irodalomtörténetekkel, filozófusokkal, szociológusokkal és pszichológusokkal együtt vizsgáltuk a lengyel-zsidó kapcsolatrendszerét. Arra próbáltunk választ kapni, hogy ez az egész mit jelent a mai fiataloknak. A workshop után a témára való reakcióként két év

alatt tizennégy új lengyel dráma született, amelyek a lengyel-zsidó párbeszédet foglalkoztak. Ezek a művek domináltak akkoriban a lengyel színpadokon.

– A mi osztályunk is módot ad arra, hogy bizonyos tabukat feltörjön?

– Talán sikerült tisztázni bizonyos dolgokat. Készült egy szociológiai felmérés Lengyelországban, amely szerint egyfelől húsz százalékkal nőtt az antiszemitizmus, másrészt erre reakcióként markánsan megjelent az antiszemitizmust ellenzők csoportja, amely elérte a harminc százalékot. Ezek többsége fiatal ember.

– Mit gondol arról, hogy Budapesten az Új Színház élére antiszemita nézeteket valló vezetőket neveztek ki?

– Lengyelországban a nyílt színi antiszemitizmust mint gyűlöletkeltést súlyosan büntetik. Nem tartom lehetségesnek, hogy nálunk nyílt színház lehetőségét kapjon. Nehezen tudom elképzelni, hogy Magyarországon lenne egy ilyen szellemiségű teátrumnak közönsége.

– A Katona József Színházban játszott drámájában szinte mindenki követ el bűnt kereszt-

tény, zsidó egyaránt. Emiatt értek támadások?

– Soha nem választom szét élesen azt, hogy valaki jó vagy rossz, bűnös vagy sem. Most inkább azt szerettem volna bemutatni, hogy mindenkinek megvan a maga tragédiája. Minden oldalról kaptam kritikát, de ez csak azt mutatja, hogy jól tettem, amikor nem akartam kiemelésülözni a történetet, hanem egyszerűen ábrázolni szerettem volna azt, ami történt.

– Ön 1955-ben Szibériában született, ahová a szüleit deportálták. A saját szétszakított-sága is megjelenik a műveiben?

– Nem olyan szerzőnek tartom magam, aki állandóan magáról ír. Megpróbálok jó történeteket írni. Az kétségtelen, hogy ezek erősen érintik azt a generációt, melynek én is tagja vagyok, és valóban jellemző rá a szétszakítottság. De nekünk megadott, hogy a rendszer-váltással egy utópia lehanyatlásának a tanúi lehettünk.

– A mi osztályunkat miért mutatták be előbb Londonban, mint Varsóban?

– Azt szerettem volna, ha Varsóban, a saját színházamban, a Teatr na Wolibán mutatjuk be először, de elbuzdított a produkciós folyamat, és az an-

gok beelőzték, amit egyáltalán nem bánok.

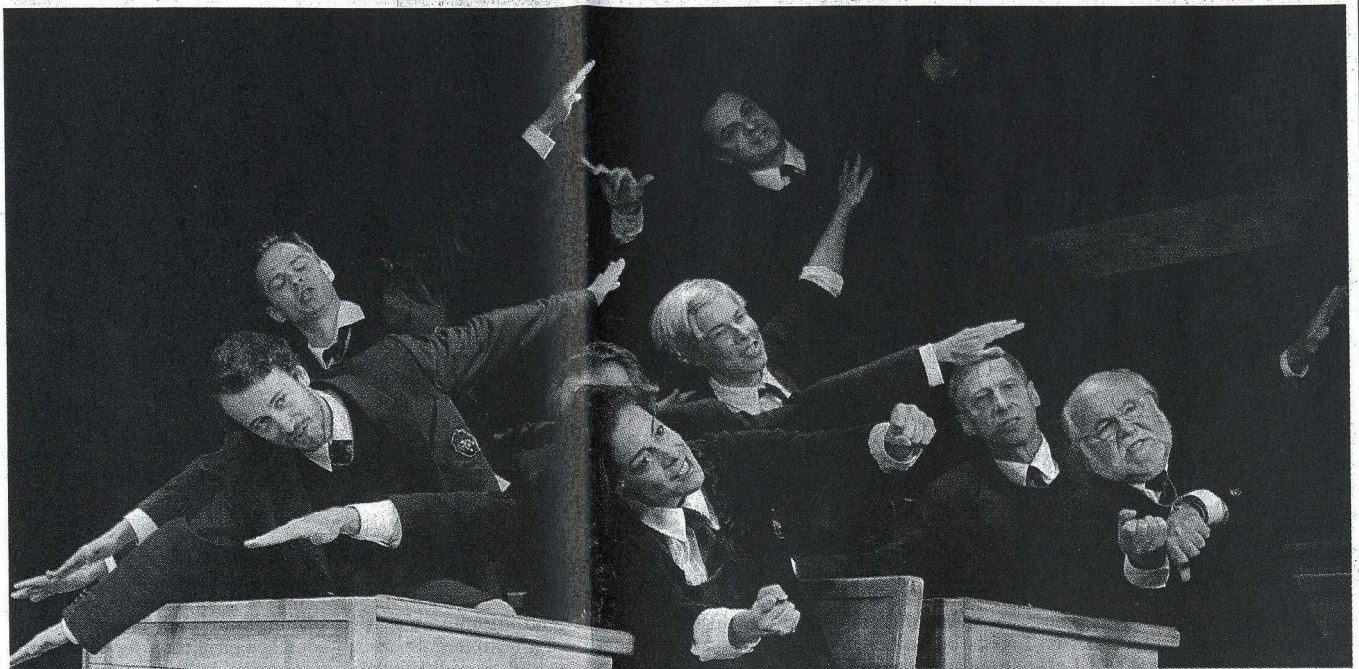
– A mi osztályunkat szinte az egész világon játsszák Barcelonától Torontóig. Mit tapasztalt, hogyan fogadják?

– Mindegyik előadás más, de mégis vannak hasonlóságok. Az alkotók bizonyos pillanattól általában nagyon személyesen élék át ezt a drámát. Ez a találkozás a darabbal rendszerint többé válik, mint egy szimpla színházi munka. Sok levelet kaptam azoktól a színészekről, akik játszanak az adott előadásban. Visszatérő megjegyzés, hogy egy olyan osztályról szól a darab, amelynek tagjai destruktív áldozatai lettek. A játsszók és a nézők is gyakran azt érzik, mintha az előadás képes lenne újraéleszteni az áldozatokat. A dráma feloldhat olyan feszültségeket, melyeket az életben nem sikerülhet eltüntetni.

– Az ön által vezetett színházban szerepel a repertoárban kortárs magyar szerző műve?

– Most tervezzük Tasnádi István Közellenség című darabjának a bemutatását és szeretném, ha valaki színpadra adaptálná Spiró György Messiasok című regényét, a szerzőt már kapacitáltam erre, de egyelőre ellenállt.

Lengyel múlt – magyar jelen

A színészek életkora a szerep életidejét jelzi előre FOTÓ: MTI – KOLLÁNYI PÉTER

SZÍNHÁZ

Zappe László

Tadeusz Slobodzianek:
A mi osztályunk
Katona József Színház, Kamra

A Katona József Színház Máté Gábor vezetésével folytatja erős közéleti programját. Bár *Tadeusz Slobodzianek* darabja, *A mi osztályunk* a XX. századi lengyel történelemről szól, a Kamra előadása viszont napjaink hazai szellemi, politikai, érzelmi viszonyairól. Valaki a POSZT-on azt a sületlenséget találta mondani, hogy a XX. századi történelem értelmezése le van zárva. Mint a múlt hétvége másik remek bemutatója, *Pintér Bélaék* Kaisers TV, Ungarnja mutatja, a XIX. századról, 1848-ról is érdemes sok újat gondolni.

Slobodzianek új, két-három éve született darabjában most nekünk mégsem az a legfontosabb, legizgalmasabb, amit a lengyel huszadik század, az lengyel zsidó kiválasztás és

megtörtént esetek alapján. Pedig az se semmi. A gyerekvilágot először a vallási különbözőség kiélézése, majd az egyre erőszakosabb antiszemitizmus zaklatja föl, majd amikor a város szovjet fennhatóság alá kerül, a zsidók ezt természetesen felszabadulásnak érzik, és naiv lelkesedéssel szolgálják az új rendet; amikor pedig a németek foglalják el a helységet, a lengyel hazafiak, köztük a hirtelen hazafivá vedlett besúgó is, elégtételt vesznek a megaláztatásokért. Gyilkosság, nemi erőszak, végül ezerhatszáz zsidó, elevenen, elégtétese következik, s utólag persze az egészet a német megszállók nyakába akarják varrni. Közben vannak, akiket rejtegetnek, mentenek osztálytársaik. A mentésben néha olyan is segít, aki máskor az erőszakosságokban, gyilkosságokban járt az élen. A véletlenszerűen, kaotikusan alakuló események közepette az erkölcsi káosz is teljessé válik. Egyetlen dolog biztos, a szétszóródás, a felmorzsolódás, a tehetetlen sodródás. A darab életük végéig kíséri a szereplőket, hogy kiderüljön, a morális zavartottság a visszaméltóságot

leteket is áthatja. Remekül megrajzolt személyiségek, különös egyéni sorsok, izgalmas egyéni látásmódok kavarnak a darabban, de egyikük sem szabadulhat az osztály lengyel történetétől. Az sem, akit családja hőles előrelátással még kisdíakként, a harmincas években Amerikába küldött, és ott békében, hatalmas családot alapítva éli túl valamennyi osztálytársát.

Máté Gábor pontos, takarékos, de mély átélésre kényszerítő rendezésében ez a lengyel történet mégsem pusztán a közös kelet-közép-európai történelem párhuzamosságai okán válik a sajátunkká. Nem az a legfontosabb, amiben a saját múltunkra ismerhetünk. Fontosabb az, amiben a jelenünkre. A politikai szenvedélyek gerjesztésére és öngerjesztésére, a szinte automatikus eszkalálódásukra. A különféle ideológiák nevében elvadított, elvaduló gyűlöletre, uszításra és uszításra. Miközben az emberekből kipsztl minden emberi.

Cziegler Balázs egyszerű, az osztályteremben mindenféle helyszínt néhány mozdulattal felidézni képes dísz-

eszközzel jellemezni képes ruhában tíz nagyon különböző korú színész jeleníti meg az egykori osztálytársakat. Lassan derül ki: a színészek életkora a szerep életidejét jelzi előre. *Dénes Viktor* színésznövendék játssza az első áldozatot, *Haumann Péter* a mindenkit túlélőt. Együttes játékok kisiskolásokként, majd a lelki, szellemi, mentális fejlődésük rajza a színészmesterség magasiskolája. No meg az izlésé, a mértékek ismereté. Nem mondhatom, hogy nem gyerekeskednek, amikor azon a sor, csak éppen pontos mérték szerint. Mondhatom, hogy tárgyszerűek, de közben sosem maradnak adósak a szenvedéllyel, a szenvedéssel, a kínokkal, de a groteszk humorral, az iróniával sem. A rendezőt is dicséri, hogy a precíz összjátékból senkit sem lehet kiemelni. A már említettek túl *Pálos Hanna*, *Pelsőczy Réka* és *Bodnár Erika*, *Takátsy Péter*, *Rajkai Zoltán*, *Bán János*, *Szacsavay László* és *Ujlaki Dénes* a szerep méretétől is függetlenül szinte egyforma súllyal van jelen. A halottak is végigkísérik a játékot, a történelmet. Talán örök jelenlétük az

KRITIKA

Színház

Nincs feloldozás

Slobodzianek: *A mi osztályunk*

Fotó: redcock

■ Volt szerencsém – szerencsém volt – egy teljesen hétköznapi estén, teljesen hétköznapi közönség tagjaként látni Tadeusz Slobodzianek *A mi osztályunk* című darabját a Kamrában. És megtapasztalni a vákuumszerű figyelmet, amely fokozatosan, a játéktér felől alakul ki; egyműsíti a játék és a nézők terét, telítődik előbb döbbenettel, majd részvétellel, és mire kikóválygunk a kétórás előadás után az utcára, nyugtalanító gondolatokat viszünk magunkkal. Nyugtalanok vagyunk – méghozzá sokféleképpen nyugtalanok. Nos, ha eltekintünk a legújabb színgazgatói kinevezés *politikai* förtelmétől, a színházba járó közönség efféle igényéről akkor sem szabadna elfeledkezniük az illetékeseknek, valamint arról sem, hogy politikai alapon és céllal nagygyűlés közönségét lehet verbuválni, nem a színházét.

A mi osztályunk tagjai – tíz ember, három lány, hét fiú – hátratett kézzel ülnek a padban 1935-ben; csinos egyenruhájuk – Füzér Anni életkorokon átívelő jelmezei – látszólag egyműsíti őket. De hát hamar elválnak a zsidó a kereszténytől, üldözött az üldözötől, és hiába beszélnek közös indulattal az „orosz vircsafról”, a szovjet „zsidókommunizmusról” (megjegyzem, Pászt Patrícia fordítása remek színházi szöveg), a közösséget felülírja gyorsan a fasizmus megosztó ereje, hogy aztán ami megmaradt, azt az

újabb bolsevik diktatúra rombolja tovább. És nincs megnyugvás: aki hosszan él, hosszan bírkózik a ki nem mondott, fel nem tett, ezért azóta is meg nem választott kérdésekkel.

Tíz sors, tíz élet a halálig. Aki tanár szeretne lenni köztük, az hal meg legelőször: Jakob Kacot az osztálytársai verik agyon, majd ki-ki cipeli a tett terhét haláláig. Abram, aki cipész szeretne lenni, mint az apja, még gyerekként kivándorol Amerikába – az ő levelei mintegy kívülről szólnak bele a többiek történetébe, a féltés, a döbbenet, az értetlenség és tehetetlenség egyes hangján.

A Máté Gábor által rendezett előadás mindvégig megtartja a tantermi keretet – Cziegler Balázs két hosszú padba ülteti a szereplőket, s a díszlet szerves része a tábla, melyen az órák számát és az idő múlását követjük nyomon –, hangsúlyozza azt az összetartozást, amely élet-hosszigan meghatározza a szereplők kapcsolatrendszerét: „de hát osztálytársak vagyunk”. Itt játszódik minden: egymás elárulása és megölése, megerőszkolás és lánykérés, rejtőzés és leleplezés – mert mindennek itt a genezise: az osztályteremben. Az ártatlanság korának vélt életszakaszban.

Máté a „gyerekszerepeket” nagyjából a később megélt életkor alapján osztja ki – ez szín-

házilag nagy találmány: remek alakítások simulnak össze. Haumann Péter kivándorolt Abramja csak a levelek felolvasásának idejére lép vissza az osztályba, ahol nem látja a különböző állapotban, élve és – arcukon fehér festékfolttal – halva létező társait; arcán a szeretet, az aggodalom, a gyökerek iránti vágy honol. És közben néhány társa – kényszerből, bosszúból, büntudatból, vérszomjából vagy mindből együtt – igazi mészárosbandává válik: Bán János Zygmontja büntu-

datából meríti agresszivitását, Takátsy Péter Rysiekje közönyből. Szacsvey László zavarodottsága, gátlásossága és lelkiismeret-furdalása később papi kenetlebbe torkollik – csupa kidolgozott, pasztikus karakter, melyben az epikus alapozás drámai formát ölt. Ujlaki Dénes a némiképp tudathasadó Wladek szerepében egy közismert típust egyénít remekül: a zsidómentő antiszemita, aki elveszi ugyan feleségül Rachelkát, de a zsidót nem tűri benne. Rajkai Zoltán Menachem szerepében kezdetben az osztály Don Juanja, majd a vészterhes időket a keresztény Zocha istállójában éli túl, aztán alámerül a történelem mocskában ő is, és hazátlan kivet kutyaként pusztul el. Zocha Pelsőczy Réka alakításában az értetlenség és a zsigeri taszulás megtestesülése: ő embert ment, amikor zsidót ment; egyszerűen csak boldog szeretne lenni, férfit akar és élhető életet. Amerikáig sodorja az útja, ahol nem várja boldogság. Bodnár Erika Rachelkája fenékiig őríti a zsidóból élet-

mentés okán kereszténnyé lett asszony sorsának keserű poharát; csodásan gazdag, érzékeny alakítás mutatja, hogyan lesz élet a kényszerhelyzetekből. És hogy milyen is az...

Pálos Hanna e. h. dinamikus építi föl Dora figuráját, akinek kijut ugyan egy villanásnyi boldog szerelem Menachemmel, de aztán osztálytársai végeznek vele és gyerekeivel. Dénes Viktor e. h. a legelőször meghalt Jakob Kacként, vagyis holtan bolyong egykori osztálytársai közt, megmentőnek azonban nagyon is eleven.

Slobodzianek három évvel ezelőtt született darabja nagyjából máig rántja el a szereplők életét, a huszadik századból e huszonegyedikbe hurcolt legfőbb problémákkal: a múlttal való szembenézés parancsával együtt. Egyéni sorsok tükrében mutatja meg nemcsak a bűnöket, hanem a bűnök gyökerét, a megosztottságot, a kiszolgáltatottságot is. Máté Gábor rendezése tiszta és célirányos, mert a megértés felől közelít. Értenünk kell a motivációkat ahhoz, hogy az elutasítás és az elfogadás is hiteles legyen. A rendező nem sугall és nem sulykol – de hiszen épp ezért cipelünk ennyi nyugtalanító gondolatot hazafelé e remek előadás után.

Csáki Judit

Kamra, október 27.